T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
SUALTI ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

TROİA ANTİK LİMANI'NIN TUNÇ ÇAĞI DENİZ TİCARETİNDEKİ ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ASUMAN BALDIRAN

HAZIRLAYAN
UĞUR LÜLLECİ

KONYA 2007

ÖNSÖZ

Ülkemiz toprakları, binlerce yıldır süregelen yerleşmelere ve bunların ürünü olan sayısız sanat eserine barınaklık etmektedir. Troia'da bunlardan bir tanesidir, bu Troia'nın Unesco Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmasıyla uluslararası bir platformda da belgelenmiştir. Kültür tarihindeki yeri su götürmez bir gerçek olan Troia; bölgede yaşamış olan toplumların yaşantısını, estetik ve zevkini, kültür ve uygarlığını barındırdığı için gerekli ilgiyi hak etmektedir.

Çalışmamızda Troia'nın tarih, kültür ve turizm yönlerinden; zaman zaman arkeolog gözüyle zaman zaman farklı açılardan bakıp, bilimsel kimliğimize ek olarak sosyal statümüzü de göz önünde bulundurarak araştırmamızın çerçevesini oluşturduk.

Manfred Korfmann'ın dediği gibi "Dilerim ki Troia Holywood'a olduğu gibi Türk turizmine de gerekli katkıyı yapabilsin." Umuyorum ki halkımız ve devletimiz en küçük bireyden en büyüğüne kadar kültür varlıklarını koruma, benimseme, kullanma bakış açılarını değiştirecek ve geliştirecektir.

Dünya coğrafyasına yayılmış olan Troia buluntularının tek yerde, yani yerinde sergilenmesi dileğiyle…

Sn. Manfred KORFMANN'ı saygıyla anıyoruz.

Bu çalışmamızda bize yardımcı olan danışmanımız sayın Doç. Dr. Asuman BALDIRAN hocama, kaynaklara ulaşmama yardımcı olan Arş. Gör. Erdoğan ASLAN 'a, sevgili arkadaşım Oktay DUMANKAYA'ya maddi ve manevi desteklerinden dolayı arkadaşlarım ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Uğur LÜLLECİ
KONYA-2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

1. Giriş……1
2. Troia Limanı'nın İklimsel Özellikleri.....……3
3. Tunç Çağı Deniz Ticaret Yolları…….……4
4. Beşik Koyu ve Tespit Edilen Buluntular……8
5. Troia Limanı'nın Tunç Çağı Deniz Ticaretindeki Önemi……11
   5.1.Troia'nın Eski Tunç Çağındaki Önemi……..11
   5.2.Orta Tunç Çağı Ticaret Sisteminde Troia'nın Stratejik Konumu……..13
6. Anadolu'da Benzer Kültürler ve Ticari Bağlantılar…….16
   6.1.Doğu Ticaret Sisteminin Merkezi ve Çevresi……16
   6.2.Yunanistan ve Adriyatik Üzerinden Orta Avrupa'ya Kadar Ticari Bağlantılar…18
7. Değerlendirme ve Sonuç……..21

Bibliyografya ve Kısaltmalar……..24

Çizim, Resim ve Kısaltmalar Listesi……..29

1. GİRİŞ

Bu çalışmada amaçlanan Troia Limanı'nın Tunç Çağı'nda deniz ticaretindeki etkinliğini nedenleri ile birlikte ele almak, buluntulardan ve jeolojik araştırmalardan yararlanılarak ticari bağlantılarını ortaya çıkarmak ve bu bağlantıların hangi güzergahlar kullanılarak gerçekleştiğini tespit ederek Limanın Tunç Çağı'na damgasını vuran deniz ticaretindeki önemini ortaya koymak olmuştur.

Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz ticaretine baktığımızda, deniz ticaretinin kara ticaretinden daha yoğun olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla Tunç Çağı ticareti hakkında ilk söylenmesi ve ele alınması gereken konu deniz ticaretidir. Tunç Çağı'nda devletlerarası ilişkiler artmaya başlamış ve uzak ülkelerle deniz aşırı ilişkilerin kurulması başarılmıştır[1]. Buna bağlı olarak kara ticareti, deniz aşırı ticaretin bir ikinci evresini oluşturmuş ve uzak ülkelerden gelen malların kıyı bölgelerinden iç bölgelere ulaştırılması için kullanılmıştır. Asya ve Avrupa Kıtaları arasındaki geçiş hattı üzerinde yer alan Troas'ın sınırları etkin olarak değerlendirildiğinde Strabon, Troas'ın İ.Ö. 8. yüzyıl öncesi sınırlarını Troia savaşlarına katılan müttefik halkların yerleştikleri yerlere göre çizmiştir. Tabi ki yaşadığı tarihler göz önüne alındığında bunların varsayım olarak değerlendirilmesi gerekir[2]. Troia ören yeri, Ege kıyılarından yaklaşık 6 km, Çanakkale Boğazı kıyılarından ise 4,5 km uzaklıkta ve stratejik açıdan önemli bir noktada, Skamander (Karamenderes) ve Simoeis (Dürmek) vadileri arasında uzanan kalker bir yükseltinin ucundadır (Çiz. 1, 2). Karamenderes ovasında yapılan coğrafi araştırmalar, akarsuyun getirdiği alüvyonların İ.Ö.4000'lerde kurulmuş Kumtepe ve Troia yerleşimlerini şimdi nasıl içerilerde bıraktığını ortaya çıkarmıştır[3].

1865 – 1868 yılları arasında Troia'da küçük kazılar yapan Frank Calvert, daha önceden Hisarlık Tepesinin bir höyük olarak meydana geldiğinin farkına varmıştır. Büyük çaptaki ilk kazılar (1870 yılındaki sondajlardan sonra) 1871 – 1894 yılları arasında, dokuz çalışma döneminde tamamlanmıştır. Bu kazılar 1890'a kadar, H. Schliemann başkanlığında yapılmıştır. Schliemann'ın ölümünden sonra, çalışma

[1] Erdem, 2002, 90.
[2] Akalın, 1999, 105.
[3] Akalın, 1997, 107.

arkadaşı ve mimar W. Dörpfeld kazı başkanlığını 1893 ve 1894 yılların da üstlenerek, çalışmaları geçici bir sonuca ulaştırmıştır.

Arkeolojik kazı yöntemlerinin daha yeni gelişmeye başladığı bu dönemde Troia, bu yöntemlerin uygulandığı bir yerdi. Başlangıçta, bilinçsiz olarak önemli bağlantılar görülmemiş ve birçok şey tahrip edilmiştir. Bununla birlikte Schliemann kısa bir sürede Troia'daki farklı katları ayırabilmiş ve zengin bir çeşitlilik gösteren çanak çömlek buluntularını gruplandırabilmiştir. Frank Calvert (Konsolos, yöreyi iyi tanıyan bir bilim adamı ve eski eser koleksiyoncusu), Rudolf Virchow (Patolog, Antropolog, Tarihöncesi Arkeologu), Wilhem Dörpfeld (Mimar) öneri ve çalışmalarıyla kazıya destek olmuşlardır. Hisarlık'ta birbiri üstüne yükselen tabakalar aşağıdan yukarıya doğru I-IX olarak sayılmıştır[4].

Hisarlık/Troia'nın bir dönemler Ege Kıyısındaki, günümüzde dolmuş olan limanı Beşik Koyu ve çevresindeki mezar tepeleri Üveciktepe ile Beşik-Sivritepe'de 1924 yılında yapılan küçük kazılarla (Wilhem Dörpfeld, Oscar Mey ve Martin Schede tarafından) araştırılmıştır. Carl Blegen, kutsal alanın alt kesiminde sadece dar bir alanda çalışmış ve çok sayıda terakota ile erken Yunan keramiği bulmuştur. Bu alanda yapılan sistematik kazılar oldukça iyi buluntu vermiştir. 6. yüzyıla tarihlenebilecek kireç taşından yapılmış bir sunak. Bu sunağın etrafında adak keramikleriyle birlikte, bir benzeri Atina'da bulunan, Demir Çağı'na ait terrakota küçük buluntular ele geçmiştir. Özellikle ilginç olansa, aslan desenli, Arkaik skrabedir[5].

Manfred Korfmann başkanlığındaki uluslararası (öncelikle Türk, Alman ve Amerikalılardan oluşan) bir ekip 1988 yılında, 50 yıllık bir aradan sonra, Troia'da yeniden çalışmaya başlamıştır. Kazılar her yıl yaz aylarında devam ettirilmektedir. Buluntular Çanakkale Müzesi'nde korunmaktadır.

[4] Esin, 1991, 5.
[5] Korfmann, 1994, 289.

2. TROİA LİMANI'NIN İKLİMSEL ÖZELLİKLERİ

Troia gibi bir şehir devletinin bu kadar refah içinde olması ve bu kadar değerli hazinelerin nasıl edindikleri merak konusu olmuştur, sunulan araştırmada edindiğimiz fikir Troia'nın liman gelirlerinin bu refahı sağlamaya yeteceği kanısına varmamızdır. Ama en doğrusu, Troialıların kentin özel konumundan sonuna kadar yararlandıklarıdır. Troia 2. binin ilk yarısında büyük sıçrama yapan ticaretten büyük kar elde etmiştir.

Troia, iki kıta arasında bir köprü olarak heybetli konumunu, jeolojik ve iklimsel özelliklerin buluşmasına borçlu olduğu görülmüştür. Karadeniz'e dökülen (Tuna, Dinyeper ve Don gibi) büyük ırmakların tümü su bakımından zengin olduğundan orada Akdeniz'e akan bir tatlı su fazlalığı oluşmaktadır. Farklı tuz miktarları nedeniyle Çanakkale Boğazı'ndan Ege Denizi yönünde, yüzeyde tatlı su akıntısı meydana gelmekte ve yaklaşık 11 m derinde, Marmara denizi yönünde, güçlü bir tuzlu su akıntısı oluşmaktadır [6] . Çanakkale Boğazı'nda kuzey ile doğu arasındaki bölge etkilidir, dolayısıyla rüzgâr akıntı ile aynı yönde eser; bu yüzden ek olarak rüzgâra karşı da kürek çekmek gerekir. Bu rüzgârlar genel olarak çok güçlü olduklarından, bu insan gücünü aşan bir gayret gerektirir. Bu nedenledir ki, o dönemde gemiler bir tek güney rüzgârları sırasında Çanakkale boğazına girebiliyorlardı. Ancak bu, Mayıs ile Eylül ayları arasındaki yaz aylarında uzun süreli olmak üzere, toplam 14 gün olanaklıydı[7]. Bugünkü gözlemler bunu doğrulamakta ve gözlem sonuçlarına göre M.Ö. 2. binin ikinci yarısında iklimin tıpkı bugünkü gibi olduğunu ortaya koymaktadır (Çiz. 4).

Kışın, İç Anadolu'da yüksek basınç oluştuğunda rüzgârlar istendiği yönde eser fakat bu kez de fırtına şiddetine ulaştığından 65 km uzunluğundaki ve Çanakkale önlerinde yalnızca 1,4 km genişliğindeki Çanakkale Boğazı'nda tehlikeli girdaplar oluşur[8]. Eskiçağ'da bu nedenle Ekim ve Nisan ayları arasında deniz yolculuğundan kaçınılıyordu, çıkıldığında ise zahmetli bir yolculuk oluyordu. Tunç Çağı'ndaki denizcilere Mayıs ayından itibaren mümkünse Çanakkale Boğazı girişinde demirlemek için uygun bir yer bulup rüzgârın dönmesini beklemekten başka çare kalmıyordu[9].

[6] Brandau, 2002, 183.
[7] Brandau, 2002, 186.
[8] Brandau, 2004, 54.
[9] Korfmann, 2001, 356.

3. TUNÇ ÇAĞI DENİZ TİCARET YOLLARI

Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz dünyasında ticaretin gelişmesini sağlayan ve bu dünyayı bir ticaret merkezi haline getiren en önemli sebeplerden biri, belki de deniz aşırı ülkelerin birbiriyle bağlantı kurabilmesini sağlayan deniz trafiğinin geliştirilmiş olmasıdır. Ancak bu ağı kimlerin kurmuş olduğu hala kesin olarak bilinmemekte ve bilim adamları arasında farklı görüşlerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Bazı bilim adamları söz konusu dönem ticaretinde Ege dünyasının etkili olduğunu düşünmektedir. Onlara göre, M.Ö. 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde Akdeniz'de önce bir Minos üstünlüğü, M.Ö. 1450'de Knossos'un yıkılışından sonra ise bir Miken üstünlüğü söz konusudur[10]. Bazı bilim adamları ise, merkezi bir konumda bulunmasından dolayı Kıbrıs'ın etkili olduğunu ve söz konusu ticareti onların yönlendirdiğini savunmaktadır. Bu düşünceyi savunanların en önemli dayanağı ise Alaşiya Kralına ait olduğu ileri sürülen Ulu Burun Batığı olmuştur[11].

Diğer yandan bazı bilim adamları ise bu ticarette Suriyeli tüccarların etkin rol oynadığını ve ticareti onların organize edip yönlendirdiğini öne sürmüşlerdir. Buna bağlı olarak, Levant Kıyılarındaki ticari hareketlenmenin M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllarda, önceleri Kenan olarak adlandırılan Fenikelilerle birlikte geliştiği ve daha sonra bu ilişkilerin arttırılarak Batı Akdeniz Kıyılarına kadar ulaştığı ve buralarda ticaret kolonilerinin kurulduğu bilinmektedir. Böylece gerçek bir "pazar" sistemine dönüştürülen Doğu Akdeniz Ticareti doruk noktasına ulaşmıştır[12]. Doğu Akdeniz deniz ticaretinde gemilerin izlediği herhangi bir güzergâh var mıydı? Bu güzergâhı belirleyen neydi? Doğuya veya batıya seyahat etmek için belirli mevsimler var mıydı? Bazı bilim adamları, eski denizcilerin asla açık denizlere gitmediğini, mevsim dışı yolculuk ve gece yolculuğu yapmadıklarını savunurlar. Denizciler her zaman umulmadık olaylara hazır olmak zorundaydılar. Yolculuklar direk olmak zorunda değildi ve mallar, geçilen diğer bölgelerden de yüklenebilirdi[13]. Ege'de denize açılma dönemleri çok uzun değildi. Muhtemelen ya yaz başında Nisan ortalarından Haziran ortalarına kadar olan dönemde,

[10] H. Kantor'a göre, Doğu Akdeniz ticareti, Minos ve Mikenli tüccarlar ve denizciler tarafından doğuya aktarılmış ve mallarla birlikte düşünceler de taşınmıştır (Bass 1998, 184; Cline 1994, XVII).
[11] Klengel, 1979, 170.
[12] Erdem, 2002, 92.
[13] Frost, 1995, 1; McGrail 1991, 89.

ya da sonbahar başında Eylül ortalarından Ekim ortalarına kadar olan dönemde denize açılmak mümkündü. Bununla birlikte bu sınırlı dönemler de tamamen tehlikesiz değildi ve ani fırtınalarla yüz yüze kalma olasılığı vardı[14]. Bu yüzden eski denizciler kış aylarındaki sert koşullardan ve tehlikeli fırtınalardan korunmak için özellikle yaz aylarında seyahat etmişlerdir[15].

Tunç Çağları'ndaki deniz ticaretinde, gidilecek olan yerle ilgili güzergâhı belirleme çalışmalarında başlıca iki seçenek vardır. Birincisi, deniz yolculuğunu belirleyen fiziksel olasılıklardır. Bunlar yüzey akıntıları, rüzgârlar ve kullanılan geminin türüdür. Bir geminin açık deniz yolculuğu yapabilmesi için sadece yapısal olarak uygunluk göstermesi yeterli değildir; aynı zamanda sığınak, yiyecek ve su gibi hayatını devam ettirecek şeylere de ihtiyacı vardır. Bununla birlikte çok büyük olmasa da bazı küçük olaylara karşı koyabilmeli ve rüzgârın yol açtığı umulmadık yer değiştirmelere hazırlıklı olmalıdır[16]. İkincisi, oluşturulan güzergâh, farklı kurumlar tarafından geliştirilen ticari mekanizmanın belirlenmesine de yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle, ticaret organizasyonuyla ilgili olarak kural koyan kişiler, ilişki kurulacak olan ülkeyi, kentleri veya insanları belirlemektedir[17]. Akdeniz Ticareti üzerine araştırma yapan bazı bilim adamları Tunç Çağ Doğu Akdeniz deniz ticaretinin güzergâhıyla ilgili bazı önerilerde bulunmuş ve çoğu bu ticaretin saatin ters yönünde olduğu noktasında birleşmişlerdir[18].

Buna göre, Mısır'dan yola çıkan bir gemi kuzeye doğru ilerlemekte ve Levant kıyısındaki limanları[19] geçerek batıya yönelmektedir. Mısır ve Levant arasındaki deniz yolunun kullanıldığına dair yazılı kaynaklar bilgi vermektedir. Amarna Mektuplarında, Mısır'daki Levant Gemilerinden bahsedilmektedir. Bu da bize söz konusu dönemde Levant Gemilerinin Mısır'a ulaştığını göstermesi açısından önemlidir[20]. Gemilerin limanlara uğramasına sebep olan en önemli etkenler, ya fırtınadan korunmak, ya su ve

[14] Raban, 1991, 130.
[15] Wachsmann, 1998, 295.
[16] McGrail 1991, 88.
[17] Erdem, 2002, 94.
[18] Bass, 1998, 190; Cline 1994, XVIII.
[19] Levant kıyılarında güneyden kuzeye doğru Gazze, Aşdod, Yafo, Akko, Tir, Sidon, Beyrut, Biblos, Simirra, Arvad ve Ugarit gibi liman kentleri bulunmaktadır (Tunçdilek 1962, 295).
[20] Biblos ve ugarit yerleşimlerinde Mısır çapalarının ele geçmiş olmasından dolayı Mısır ve Levant arasındaki deniz yolunun kullanılmasıyla ilgili en erken ilişkilerin, Geç Uruk Dönemi'ne kadar geri gittiği düşünülmektedir (Wachsmann 1998, 295).

yiyecek gibi ihtiyaçları karşılamak, ya da malını boşaltmak veya yüklemek gibi durumlardır. Levant Kıyılarından sonra batıya yönelen güzergâh, muhtemelen Anadolu'nun güney kıyılarını geçmektedir. Güzergâhın Kilikya'dan geçerek devam ettiğini gösteren en önemli kanıt ise Ugarit'in Geç Tunç Çağ'da Hitit'in Akdeniz'deki ana limanı Ura'yla yapmış olduğu deniz ticaretidir[21]. Bu aşamada Kıbrıs'ın da Doğu Akdeniz ticari güzergâhları içinde yer alan önemli bir ada olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Kıbrıs mallarının hem Ulu Burun Batığında, hem de Mısır, Levant, Anadolu, Girit ve Yunanistan'da ele geçmiş olması, adanın güzergâh üzerinde uğranılan bir nokta olduğunu kanıtlamaktadır. Kıbrıs kültürüyle ilgili herşey adanın Doğu Akdeniz kültürleri için bir geçiş noktası olduğunu göstermektedir. Özellikle Enkomi ve Hala Sultan Tekke gibi yerleşim yerlerinden gelen kanıtlar, bu bölgelerle kurulan ilişkileri net bir şekilde ortaya koymaktadır. Söz konusu yerleşim yerlerinde Yunanistan'ın Miken Keramiği, Girit'in üzengi kulplu kapları, Suriye-Filistin'in Kenan kapları, çeşitli Mısır kökenli objeler ve Anadolu'daki Troia'dan gelmiş olan gri keramik[22] ele geçmiştir. Buna bağlı olarak Kıbrıs, Doğu Akdeniz ticaretinde olasılıkla merkezi bir rol oynamakta ve olası deniz güzergâhlarının da ortasında bulunmaktadır.

Doğu Akdeniz ticaretindeki deniz güzergâhı üzerinde bulunan bir diğer önemli ada ise Girit'tir. Girit ve Levant arasında bağlantı olduğuna dair en erken bilgiler Mari'den gelmektedir. M.Ö. 18. yüzyıla tarihlenen yazıtlarda Minoslular'dan (Kapturi) bahsedilmektedir[23]. Girit'in Tunç Çağ'daki bağlantılarına dair en iyi kanıt ise Sinaranu isimli Ugaritli bir tüccarın Girit'le kurmuş olduğu ilişkilerdir[24]. Girit'in Levant dışında Mısır'la da bağlantısı olduğu bilinmektedir. Özellikle son yıllarda Mısır'daki Tel el Dab'a'da çok sayıda Minos stili duvar resimlerinin ele geçmiş olmasıdır[25].

Doğu'yla Ege arasındaki deniz bağlantısı Levant kıyıları ve adalar vasıtasıyla batıya doğru olsa da, Ege'den yola çıkan bir gemi için aynı güzergâh söz konusu

[21] Erdem, 2002, 96.
[22] Ekonomi ve Hala Sultan Tekke yerleşim yerinde Troia'dan gitmiş olan gri keramikler saptanmıştır (Schachner 1997, 228-229).
[23] Wachsmann, 1998, 296.
[24] Erdem, 2002, 98.
[25] Mısır mezarlarında gözlenen Ege etkisi, H. Kantor üç ayrı evrede ele almıştır. 1) Erken ve Orta Tunç Çağlar'da Minos "Kamares Ware"ın dağılımına göre, Ege-Levant ticaretini Giritli tüccarların kontrol ettiği önerisinde bulunmuştur, 2) Geç Tunç Çağ I ve II dönemlerinde Kıta Yunanistanlı tüccarlar karışık kökenli malları her iki bölgeye de taşımışlardır, ancak hakim malların kökeni Kıta Yunanistan'dır, 3) Geç Tunç Çağ II dönemini ise "far flang"larla eşleştirmiştir (Leonard, 1998, 99).

değildir. Deniz akıntılarının yönü ve rüzgârlar Ege'den ayrılan bir geminin doğrudan açık deniz yoluyla doğu yönüne hareketini mümkün kılmaz [26] . Doğuya doğru ilerleyebilmenin başlıca yolu Anadolu'nun güney kıyılarını izleyerek Levant kıyılarına ve buradan da Mısır'a inen yoldur. Ancak Ege'nin Mısır'la olan bağlantısında her zaman son sözü edilen güzergâhın izlemesi zorunlu değildir. Ege'den yola çıkan bir geminin güneye doğru inerek Girit'ten Mısır'a ulaşıp daha sonra Mısır'dan Levant kıyılarına doğru gitmesi de mümkündür Ege'den Mısır'a giden bir gemi olasılıkla Doğu Girit'in dağlık burunlarını da geçmiş olmalıdır[27]. Tunç Çağlar'da, kuzey ve kuzeybatı rüzgârları Girit'ten Mısır'a seyahat etmek için oldukça uygundur. Bu yolculukta gemi, rüzgârı arkasına almaktadır. Bu yüzden Girit'ten Mısır'a yapılan yaz yolculuğunda kuzey ve kuzeybatı rüzgârları kesinlikle uygun olmalıdır. Girit'te bulunan 5 adet meteoroloji istasyonu, Mayıs ve Ekim ayı arasında sadece 6 adet ılık rüzgârın estiğini saptamıştır[28]. Bu rüzgârlar yaz aylarında yarım gün boyunca esmektedir. Antik dönemde "Etesian" rüzgârları olarak bilinen bu rüzgârlar günümüzde "Meltem" rüzgârları olarak bilinir. Troia'dan Libya'ya dönüş yolculuğu yapan bir geminin Mısır'a ve daha sonra da Fenike'ye geçmesiyle ilgili yolculuktan bahsedilmektedir.

[26] Wachsmann, 1998, 296.
[27]Wachsmann, 1998, 297-298.
[28] Lambrou-Phillipson, 1991, 12.

4. BEŞİK KOYU VE TESPİT EDİLEN BULUNTULAR

Troia Limanının Beşik Koyu'nda bulunduğunu tahmin eden ilk kişi Wilhelm Dörpfeld dir. Dörpfeld 1924 yılında bir iki deneme sondajı yapmıştır, ancak Troia'nın ticaret limanını değil, Akhalar'ın gemi karargâhını bulmak amacıyla bu sondajları yapmıştır. Fakat Dörpfeld düşüncelerini kazı yaparak sınayamamıştır, çünkü o dönem söz konusu coğrafyada savaş vardı ve bütün sahil ordu tarafından çevrilmiştir[29]. Taş blokların bulunduğu denize uzanan kısmın, tepenin üzerinden kıyı hattı içinde girinti oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu görüntü bize söz konusu yerin ufak teknelerin bağlanabileceği bir liman olma olasılığını düşündürüyor. Ama ne yazık ki hiçbir mendirek izi yoktur[30].

Karadeniz yönüne yapılan deniz yolculuğu tam bir riskti ama Tunç Çağı'nda dahi bu tehlike göze alınabiliyordu, zira ucunda Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerin altını ve Kafkasya'nın maden yatakları gibi birçok ödül vardı. Buradaki insanların da Akdeniz civarında yaşayan insanların sunduğu ürünlere gereksinimi vardı. Bütün bu değiş tokuş, yalnız gemilerin sığınacağı bir liman olmakla kalmayan Troia'da gerçekleşmek zorundaydı.

M.Ö. 1300 dolaylarında Troia'da ölen adam, üç ölüyle birlikte bir pithosun içinde Beşik koyuna gömülmüştü. Mezar eşyaları arasında çok sayıda akik boncuk, Miken ve Gri Minyas Keramiği bulunuyordu. Gömülenler, Ege'de bir yerlerde ticaret yapan ve Troia'da bulundukları sırada ölen zengin tüccarlar olmalıydılar (Res. 1). Ancak, adamın kişisel eşyası olan yivli desenli masif tunçtan yapılma iki adet halhal, 1300 dolaylarında Ege ve Yunanistan'da görmeye alışık olmadığımız materyallerdi. Bunlar daha ziyade Kafkasya'da ve Karpatlar civarında kullanılıyordu. Fakat halhalların üzerindeki iki işaret, bunların birbirine çok uzak bölgelere ait olduğunu gösteriyordu[31].

Troia'nın uluslararası nitelikte bir limana sahip olduğu, Manfred Korfmann ve ekibinin Beşik Koyu'nda yaptığı başka araştırmalarla da desteklenmektedir. 1984 ve 1985 kampanyalarında yalnız "halhallı adam"ın mezarını değil, Geç Troia VI dönemine

[29] Korfmann, 2001, 358.
[30] Akalın, 1990, 10.
[31] Korfmann, 2001, 360.

ait koca bir mezarlığı daha keşfetmişlerdir (Res. 2). Farklı farklı mezarlar bulunmuştur. Fakat hepsinin aynı döneme ait olduğu saptanmıştır. Bu, burada dönemin dünyasının çeşitli bölgelerinden insanların gömüldüğü anlamına gelmektedir. Mezar eşyası olarak Troia keramiğinin yanı sıra, çok sayıda Miken çanak çömleği (Res. 3), Akdeniz'in güneydoğu bölgelerine özgü eşyalar, ayrıca akik boncuklar, altın takılar ve tunç eşyalar bulunmuştur[32] (Res. 4). Bunların uluslararası bir mezar olduğuna işaret eden, yalnızca mezar eşyaları değildir. Belirleyici olan, ölülerin birbirinden farklı geleneklerle defnedilmiş olmasıdır. Bazılarının bedeni gömülmüş, bazılarının ise yakılmıştır. Bu gömme biçimlerinin birlikteliği dahi şaşırtıcı olarak görülmektedir (Çiz. 3).

Beşik Koyu'nun bu durumu Troia, sadece 20 bin metrekarelik bir alanı kapsamamakta, aksine, kale ve aşağı şehirle birlikte 200 bin metrekarelik bir alana yayılmakta, böylece Troia, Anadolu'nun saraylar ve ticaret kentleri sistemindeki yerini almaktadır. Buna örnek olarak, kale ve aşağı şehri olan Alişar'ı gösterebiliriz[33]. Korfmann'a göre; bu nedenle artık Troia o dönemdeki büyük yerleşim yerlerine katılmıştır. Çanakkale Boğazı'ndaki önemi gözönüne alınırsa, bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Çanakkale Boğazı'ndaki böyle bir yerin önemini, Karadeniz ticaret yolu ile olan bağlantısını göz önüne aldığımız zaman kavrayabiliriz. Araştırmalara göre, şehrin genel planı ve askeri mimarinin detayları açısından, Troia, Ege ile paralellik göstermemektedir[34]. Önceki yıllarda bulunan "Kıyısal Troia Kültürü"ne ait ahşap savunma duvarının, mağaranın hemen üstünde devam ettiğine işaret eden verilerde vardır; çünkü burada arazi göze çarpacak bir şekilde basamak şeklinde devam etmektedir. Aynı durum, taş ve kerpiçten yapılmış Troia VI/VIIa aşağı şehir savunma duvarı için de düşünülebilir. Daha önceki yıllarda bunların yaklaşık 100m güneyinde tespit edilen Troia VI dönemine ait savunma hendeği de, İlias'ta sözü edilen savunma duvarından bir ok atımı uzaklığına işaret etmektedir[35]. Aşağı şehirdeki su sisteminin İlk Tunç Çağı'na ait direnek-savunma sistemi Orta ve Geç Tunç Çağı'na ait kaya içine oyulmuş hendekler ve kaynak mağarayla birlikte 3 bin yıldan beri işlev gördüğü ortaya çıkmıştır. Verilere göre mağaranın ön kısmı da doğudaki büyük kuyu da Tunç Çağına

[32] Korfmann, 1983, 110.
[33] Korfmann, 1986, 131-132.
[34] Korfmann, 1993, 245.
[35] Korfmann, 2000, 5.

aittir. Bu sonuçlar da aşağı şehrin içindeki alanda hem M.Ö. 3. hem de 2. binyılda iyi planlanmış bir su sisteminin varlığını ispatlamaktadır[36].

Özellikle de, M.Ö. 13. yüzyıl da Gelidonya Burnu kıyısında batıp 1960 yılında yeniden keşfedilen bir geminin yükü oldukça ilginçtir. Yaklaşık 22 kg ağırlığında toplam yüz bakır bloğu, kalay, birkaç tunç parçası, tunç tel, bir örs, iki taş çekiç, bir bileği taşı, iki zımpara taşı, tel çekmeye yarayan ortası delik tunç külçe, kazmalar, kürekler, baltalar, bıçaklar, bir takım ağırlık, havan, erzak kapları, lamba, tıraş bıçağı, ayna, silindir mühür ve mısır skrabeleri gibi kişisel eşyalar[37]. Sonuncular muhtemelen deniz yolculukları yapan tüccarlara ait olduğu görüşü ağır basarken, tunç hammaddesi ve bazı hazır ürünlerin yanı sıra kuyumcu aletlerinden oluşan ana yükün ise, bir tüccarın bu konuda oldukça uzmanlaşmış olduğu izlenimini vermekte olduğu düşünülmektedir. Bir olasılık ta Amerikalı bilim adamlarının öne sürdüğü gezgin bir kuyumcunun olduğu görüşüdür[38].

Bu güçlü, belli ki kendi içinde korunmuş, 1000 yıllık sürede varlığını devam ettirmiş maddesel kültüre, Troia'da tespit edilen, Troia I'den eski olan ön evreyi ve Kumtepe de eklenebilir. Bu silsile ile ilgili Troia'da aşağı yukarı bir düzine olan savunma sisteminin yapı evreleri görülmektedir. Bu kültüre, yani birçok bölgeyi kapsayan, bu kültür evresine "Denizsel Troia Kültürü" adı verilmiştir. Bu kültürün yayılma alanı öncelikle Marmara ve Ege Denizi kıyılarını kapsamaktadır. Ayrıca İç Anadolu'da yaygın olan kesik gaga ağızlı kapların, yonca ağızlı testilerin ve Red Cross-Bowls formlarının oldukça belirgin olması Anadolu ile ticaretin de gelişmiş olduğunun bir göstergesidir. Özellikle belirtilmesi gereken ise de, Troia'da ilk kez bulunan doğu kökenli bronz heykelciktir. Artık bu tür heykellerin yayılma alanının Troia'ya kadar geldiğini anlıyoruz[39].

[36] Korfmann, 2001, 116.
[37] Bass, 2003, 60.
[38] Brandau, 2002, 192.
[39] Korfmann, 1995, 214–215.

5. TROİA LİMANI'NIN TUNÇ ÇAĞI DENİZ TİCARETİN DEKİ ÖNEMİ

Troia'nın olağan üstü önemi, konumundan kaynaklanmaktadır. Önceki konularda değinildiği üzere Kent, sözcüğünün tam anlamıyla, coğrafi bakımdan uygun konumundan geçiniyordu, Troia Limanı, Çanakkale Boğazı öncesindeki son sığınak olarak, özellikle yabani ticaret gemileri için önemliydi. Tüccarların yola çıkmadan önce 10–12 gün burada beklemek zorunda oldukları ileri sürülebilir. Troia da kuşkusuz özel konumundan yararlanıp yüksek miktarda geçiş ücreti tahsil etmiştir[40].

Troia Limanı Tunç Çağı'ndaki ticaret ağı içerisinde muhtemelen üç işleve sahipti:

1- Ege'de bütün deniz yolculuğu sezonu boyunca erişilebilir bir limana sahip aktarma merkezi olarak

2- Ticaret yollarının kesişme noktasında, dört bir yandan gelen ve bizzat Troia'ya ait ürünlerin satıldığı bir pazar olarak

3- Yabancı denizcilerin demirledikleri, Çanakkale Boğazı'na girmeden önce ikmal yaptıkları, uygun rüzgâr bekledikleri ve sonrada boğazdan geçiş sırasında Troialı kılavuzlardan yararlandıkları bir liman olarak[41].

Antik dönemde bölgenin kuzey ve doğu dağlık kesimlerinde İ.Ö. 2. binlerden itibaren altın yataklarının işletildiğine ve özellikle Aisepos'un ve Granikos'un yukarısında Lampsakos yakınlarında ve Abydos'ta bulunduğuna dair bilgiler vardır[42].

5.1. Troia'nın Eski Tunç Çağındaki Önemi

M.Ö. 2500 yıllarında ve daha sonraları doğu dünyası Mısır da, Mezopotamya da veya Suriye-Filistin de olsun, her açıdan yerine oturmuş diye tanımlanabilir. Ticaret yaşamına büyük bir canlılık hâkimdir. Bu dönemin devletleri, yöneticileri, yaptıkları savaşlar, dini ve diğer töreler ile adet ve hatta mitosları bile bilinmektedir. Anadolu'nun Güneydoğusu da bu açıdan iyi tanınmaktadır. Çünkü Yukarı Fırat ve Dicle bölgeleri, bilinen yönetim ve ticaret sistemleri içinde yer almaktadır. Bu bağlantılar, buluntular ve özellikle, çok sayıda metinler sayesinde belgelenmiştir. M.Ö. 4. binyılın sonu ile M.Ö.

[40] Brandau, 2002, 190.
[41] Brandau, 2002, 192.
[42] Akalın, 1999, 109.

3. binyıl boyunca iletişim ve ticaret sistemi, istasyonlar ve merkezlerin bulunduğu bir ağdan oluşuyordu. Buralardan malların belli bölge ve bağlantı yerlerine dağıtımı gerçekleştiriyordu. Bu ittifak ağı çok verimli çalışıyor, böylece tunç üretimi için gerekli kalay çok uzaklardan temin edilebiliyordu. En geç M.Ö. 3. binyılın birinci yarısından itibaren aralarında en azından Mısır ve Mezopotamya'nın yer aldığı bölgeler, sadece Afganistan ve Pamir Dağları'nda bulunan mavi renkli, yarı kıymetli bir taş olan Lapislazuliyi büyük miktarda ithal edilebiliyordu (Res. 5). Ticaret genellikle takas yoluyla yapıldığı halde, hesaplar genelde gümüş birimi cinsindendi. Tüccarın safi kar oranının, sadece karayoluyla yaklaşık 1000 km uzaklıktan eşek kervanlarıyla taşınan mallar için %100 civarında olduğu yazılı belgelerden anlaşılmaktadır[43]. Bu hesaplar her ne kadar M.Ö. 18. yüzyıla aitse de, önceki yüzyıllarda durumun bundan farklı olmaması gerekir. Her fırsatta tercih edilen deniz yolu ticaretinden elde edilen karın bu oranın çok daha üzerinde olması öngörülmektedir.

Tüm bunların Troia ile ilgisi nedir sorusunun cevabı, tüm bu ilişkilerin sınır bölgelerine kadar örneğin Orta, Kuzey, Doğu ve Batı Anadolu, Yunanistan ve Girit'e kadar uzanmasıdır[44]. Örneğin Lapislazuli sadece M.Ö. 3. bin yılda bu dönemin kültürünün gelişme merkezi olan Güney Mezopotamya'da bulunmakla kalmayıp, Troia'da da görülmektedir.

Demir, her iki bölgede, hem Batı Anadolu'da hem de Mezopotamya da çok erken çağlarda büyük önem kazanmıştır. Her iki tarafta da aynı zamanda kalay ile bakır karıştırılmıştı (Res. 6). Aralarında yüksek oranda kalay içeren örneklerin de bulunduğu bu tür Eski Tunç Çağı objeleri Troia, Beşik-Yassıtepe, Lesbos (Midilli) Adası'nda Thermi'de ve Lemnos (Limni) Adası'nda Polikokhni'de bulunmuştur. Bunların tümü de Çanakkale Boğazı'nın çıkışında bulunan yerlerdeki buluntulardır ve bu yerlerin, bu yeni teknik konusunda ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Kuzey Anadolu'nun Alacahöyük Kültüründe bulunan erkene tarihlenen kalaylı tunçlar, döküm tekniği ve işleme bakımından çağının en gelişmiş ürünleridir[45]. Troia'da olduğu gibi Alacahöyük Kültüründe de demirin yanı sıra gümüş işlenmekteydi.

[43] Korfmann, 2001, 360-361.
[44] Brandau, 2002, 145.
[45] Korfmann, 1999, 29.

İlişkilerin uzak mesafeler boyunca sürdürüldüğü Troia'da bulunan değişik "hazinelerden" elde edilen buluntuların birçok coğrafi bölgeye ait olmalarıyla da doğrulanmaktadır. M.Ö. 3. bin yılın, ilk planda denizciliğe dayalı Troia Kültürü, tüm bunların ardında yaygın bir iletişim sisteminin olduğu konusunda önemli dayanak noktaları içermektedir (Çiz. 5).

5.2. Orta Tunç Çağı Ticaret Sisteminde Troia'nın Stratejik Konumu

M.Ö. 2. binyılın Tunç Çağı Troia Kenti Anadolu'da yer alıyordu ve kültürel açıdan öncelikle eski Anadolu dünyasının bir parçasıdır. Bunun ötesinde İlios Şehrinin Hitit metinlerinde adı geçen vasal şehir Wilusa ile özdeşliğinin kanıtlanması sonucu, 2. binyılda Arkeoloji bilimi açısından da önemli hususlar ortaya çıkmıştır[46]. Troia'nın avantajı Çanakkale Boğazı'ndaki konumundan ileri geliyordu. Her taşımanın en ucuz şekli gemilerle yapılanıydı. Bu, malların miktarı açısından geçerli olduğu kadar, süre, enerji sarfiyatı ve hamal ile yük hayvanlarının masrafı açısından da geçerliydi. Ayrıca mal kaybı veya hasarı bakımından da en güvenli yöntemi deniz yolu taşımacılığıydı. Romalıların mükemmel yollarında bile, kara yolu taşımacılığı denize oranla 62 misli daha pahalıya geliyordu. Kâr oranları da buna bağlıydı. Ege denizindeki M.Ö. 3. ve 2. bin yılın 10–15 kişilik mürettebatla rekonstrüksiyonu yapılan 10–20 tonluk gemiler içinde, özellikle kötü karayolları göz önünde tutulduğunda aynı durum söz konusuydu. Diğer taraftan bu dönemde kralların üstün konumu, ticaret gemilerinin limanlarda kolayca yok edilmesine veya el konulmasına da olanak tanıyordu. O yıllarda denizcilik yapılan her yerde (Mısırda, Suriye-Filistin'de, Minos ve Miken gibi) güçlü devletlerin himayesi veya en azından müsamahası söz konusuydu.

Gemi taşımacılığında tamamen bağımsız tüccarların varlığı mümkün görünmemektedir. Eski doğunun yazılı kaynaklarından bildiğimiz üzere, M.Ö. 2. bin yılda ticaretin ve tüccarların durumunu kısaca incelemek gerekir. Mezopotamya ve Suriye'nin bakış açısından batının, örneğin Utarit Liman Şehri'nin önemi gittikçe artmaktadır. Asurluların uzak ülkelerdeki, bunlar arasında Orta ve Kuzey Anadolu'daki Karum yerleşmeleri denen tanınmış ticaret kolonileridir. M.Ö. 19. ve 18. yy.da bir zincirin halkaları gibi peş peşe dizilmiştir. Asurluların ilgisi sadece Orta Anadolu'ya

[46] Korfmann, 1991, 114.

yönelik değildir. İlgi alanları Karadeniz'e, Zalpa şehri ve ticaret kolonisine kadar uzanmaktadır. Yerliler, yani özellikle yerel yöneticiler veya saray, anlaşmayla belirlenmiş bir çerçeve dâhilinde ticaret gelirinden pay almaktadırlar[47].

Troia'nın M.Ö. 1700 yıllarındaki gelişmesiyle ilgili olarak, şehrin o sıralarda Karadeniz Bölgesiyle yapılan ticarete daha yoğun katılmış olması görüşü daha mantıklı görünmektedir. Bu da "Yüksek Troia Kültürü" nün ortaya çıkmasını başlatan etkendir.

O sıralar dünya tarih sahnesine çıkan Hititler, Karadeniz'deki ticarette pay sahibi değildir. Bunun nedeni, belki kuzeyde deniz ile Hititlilerin arasında, onlara her zaman düşman bir dağ halkı olan Kaşkalar'ın yaşaması olabileceği gibi, rakip devlet Asurlular ile aralarındaki sürekli gergin ilişkiler de etkili olmuştur[48] (Çiz. 6).

Eski doğuda tacirlerin ve beraberindeki ekibin aynı zamanda asker ve diplomat olabildiklerini bir gerçektir. Eğer gelişmekte olan Troia, denizde birinci derecede ticari ilişkide bulunduğu ve mal aldığı yerlerle bir ittifak içindeyse, yani aralarında bir cins ticaret birliği mevcut ise ve birçok konu anlaşmalar çerçevesinde düzenlendi ise, bu durumda Doğu ve Kuzey Ege'deki, Marmara Bölgesindeki ve Karadeniz'in güney bölgesindeki ticaret şehirlerinin ve etrafındaki halkların, Troia gibi aktarma merkezi olan bir yerin güvenliği ve devamlılığı konusuna büyük ilgi duymuş olmaları kaçınılmazdır.

Hititler Troia gibi bir şehirle anlaşmalar yaptıklarında, bu şehre bağlı sistemlerden çıkar sağlayabilirlerdi. M.Ö. 13. yüzyıl da, tıpkı daha sonraları Karadeniz bölgesinde Yunan kolonilerinin kurulduğu ve çeşitli yunan ana ve kardeş şehirlerinin var olduğu dönemdekine bezeyen bu ağ, İlliada'da Troialıların müttefikleri listesinde kendini göstermektedir. Homeros, M.Ö. 7. yüzyılda bu tür bir ittifakı, farklı dil konuşan halklar arasında olası görmekteydi[49].

[47] Korfmann, 2001, 355-360.
[48] Memiş, 2005, 56.
[49] Korfmann, 1999, 15.

Troia'nın müttefikleri bu durumda doğal olarak "Miken Yunanistanı" şehir devletlerinin dışında kalan ve Hititlerle sınır komşusu olmayan halklardan meydana geliyordu. Bunlarda üç denizin kıyısında yaşayan halklardı.

Troia üzerinden çok çeşitli ürün ve malları piyasaya arz etmek mümkündü: Kafkasya, Kuzey Anadolu ve Avrupa'da, özellikle de Güneydoğu Avrupa'da her çeşit metalin pazarlanma potansiyeli vardı. Talep edilen demir, gerekli teknolojiyi geliştirmiş olduğu anlaşılan Güney ve Doğu Karadeniz Bölgeleri'nden sağlanıyordu. Atlar Anadolulun yüksek ovalarından veya Pontus'un step bölgelerinden temin ediliyordu. Gerçekten de Hans Peter Uerpmann yönetimindeki Zoologlar, Troia'nın M.Ö. 1700 yıllarından itibaren ki hayvan kalıntıları arasında aniden ortaya çıkan çok sayıda at kemiği bulmuşlardır[50]. Kehribar 1700 km uzaklıktaki Baltık Denizinden geliyordu. Karadeniz'in Türkiye kıyılarından maden cevheri ve başka ürünlerin yanı sıra kereste ve hatta gemi satılabilmekteydi. Kırım ve Kafkasya tarım ürünleri, akik ve köle temin edilen yörelerdi. Lapislazuli, 4000 km uzaklıktaki Afganistan ile ilişkilerin varlığı kanıtlamaktadır. Fayans objelerin kaynağının ise Mısır olduğu tahmin edilmektedir[51]. Bu sistem, bu bölgenin Homeros'tan başlayarak tüm tarihi dönemleri için geçerlidir.

[50] Brandau, 2002, 203.
[51] Korfmann, 2001, 354.

6. ANADOLU'DA BENZER KÜLTÜRLER ve TİCARİ BAĞLANTILAR

Troia'da bulunmuş yapım tarzı, formu ve rengiyle diğerlerinden farklı olan keramikler, aynı zamana veya daha erkene tarihlendirilmekte ve Troia II ve Troia III olarak sınıflandırılmaktadır. Dolayısıyla bundan Demircihüyük kültür alanından, siyaha kadar varan koyu renkli keramikli Kıyısal Troia Kültürü alanına bazı önemli etkilerin ulaştığı sonucunu çıkarabiliriz(Res. 7). Böylece, Troia'da yavaş yavaş etkin olan ve yaklaşık iki yüzyıl boyunca sofra takımlarına, dolayısıyla da yeme içme adetlerine hâkim olan kendi kültür çevresine yabancı bu yeniliklerin nereden geldiğini tahmin edebiliyoruz. Buna koşut olarak Troia, yirmiden fazla hazine buluntusundan anlaşılacağı gibi çok zenginleşmiştir[52].

6.1. Doğu Ticaret Sisteminin Merkezi ve Çevresi

Her yerde doğuyla sıkı ve yerleşmiş ilişkilerin esas olduğu açıktır. Bunun temelinde yatan, Eski Doğu şehir devletlerinin metal ihtiyacını karşılama isteğiydi. Bu ilgi nereye kadar varmaktaydı. Ve doğrudan etki alanının dışında kalan yöreler nerede başlamaktaydı? Bağlantılar, Anadolu-Yunanistan'dan en azından Güney Avrupa'ya kadar uzanmaktaydı. Troialılar daha M.Ö 2500 de, Batlık Bölgesinden Afganistan'a oradan da Hindistan'a uzanan bir ticaret ağına hükmediyorlardı ve altın takılar Troia'da üretiliyordu (üstelik hayret verici ayrıntıda sanatsal bir işçilikle). Bunun nasıl olanaklı olduğu da şimdi kendini gösteriyordu. Eski listeye değersiz "cam düğme" olarak kaydedilen pek çok dağ kristalinin, büyüteç olarak kullanılmış olduğu anlaşıldı. Büyüteçlerin bu kadar eskiye dayandığı, o güne dek bilinmiyordu[53].

Bu bağlamda akla ilk önce Troia'da ki hazine buluntuları-bunlar arasında da yarı değerli taşlardan titizlikle işlenmiş savaş baltaları-, kuzeydoğuda çok uzaklarda bulunan bantlı keramik yöresiyle ilişkiler veya Troia, Lerna, Malta ve Sicilya'yla bağlantılarıyla sanatkârane işlenmiş tümsekli kemik çubuklar gelmektedir (Res. 8). Benzer bir yayılım sahasına sahip olmakla birlikte Balkanlar'ın içlerine kadar da uzanan bir alanda rastlanılan çapa veya kanca denilen pişmiş toprak parçalar veya göğüs üzerinde çapraz şeritler bulunan idolleri de bu çerçevede saymak gerekir. Burada tekrar iki kulplu içki

[52] Korfmann, 2001, 361-363.
[53] Brandau, 2002, 78.

kaplarıyla gaga ağızlı sürahi gibi Anadolu'ya özgü kap tiplerini ve Kıbrıs'tan spiral başlı iğneyi hatırlamak gerekir. Bu iğne yeni bir giyim tarzının işaretidir[54]. Tunç Çağı ticaret ve değiş tokuşun yoğun olduğu bir çağdı; buna bağlı olarak da, daha uzak bölgelerle ilişkiler kurulabiliyor (elbette o dönemde kültürel bir değiş tokuş gerçekleşmişse). Bunda da keramik karşılaştırması büyük bir rol oynuyor. Bu sayede, arkeolojik keşiflerin artmasıyla, koca zincirler oluşturulabiliyor ve ilişkiler ağı kurulabiliyor. Bunlar Geç Tunç Çağı için, astronomi gözlemleri üzerine yazılı kayıtlara sahip kültürlere dek uzanabiliyor (Mezopotamya ya da Mısır gibi), ki böylelikle de kesin hesaplamalar için dayanak oluşturuyorlar[55].

Bu noktada tekrar, merkezi yerler veya koloniler üzerinden gerçekleşen dağıtım mekanizmasına sahip doğu ticaret "sistemi"nin ele alınması gerekmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan sınırında, Troia'dan daha küçük bir alan kaplayan ancak yerleşim düzeni yönünden dikkati çekecek kadar benzerlik gösteren bir kale ortaya çıkarılmıştır. Kanlıgeçit yerleşiminde çıkarılan, yöreye yabancı keramik buluntular (Res. 9) Troia ile bağlantısına karakteristik idol buluntuları gibi örneklerde özellikle Kütahya-Eskişehir yöresine işaret etmektedir.

Kanlıgeçit, "koloni" olarak nitelendirmiştir. Doğunun Trakya'ya ilgisi, birkaç km uzaklıktaki bakır yataklarından kaynaklanmaktaydı; Kanlıgeçit'e 40 km uzaklıkta ki Istıranca Dağları'nda zengin bakır yatakları bulunmaktadır (Çiz. 8). Eski Doğu metinlerinde daha önceleri ve Kanlıgeçit'le aynı zamanlarda "koloni" kelimesinin geçiyor olmasından ve burada ortaya konan şemadan dolayı "koloni" tabirinin kullanılması belki hiç de yanlış olmayacaktır[56].

Troia'nın kendine has bazı özellikleri, bunlar arasında da özellikle mimarisi kuzeye doğru yayılmış olduğuna göre, Batı Anadolu'nun başka önemli yerlerinde de benzer yerleşim örneklerinin gün ışığına çıkarılması mümkündür. Dolayısıyla Eski Doğu dünyasının kenar bölgelerinde de, Troia örneğinde ki gibi kıyı yörelerde yer aldığından denize kanalize olmuş şehir devletlerinin bulunduğu kuramı geliştirebilir.

[54] Brandau, 2002, 192.
[55] Brandau, 2002, 125.
[56] Korfmann, 1989, 361.

Ancak şehir devlet olgusunu sadece Eski Doğu'nun kenar bölgeleri olan ve burada sıralanan Kuzeydoğu, Kuzey ve Batı Anadolu ile sınırlı tutamayız. Şehir devletleri Doğu Yunanistan'da var olmalıydı. Kyklatlar'ın çizilen bu çerçeve içinde, iletişim olanakları ve avantajlı konumu sayesinde bağımsız sayılabilecek ve önemli bir rol oynamış olması gerekmektedir. Kale yapıları gibi kültür ürünleri bu varsayımı desteklemektedir[57].

Eski doğunun ticaret sistemleri ve ticaret yollarını bir defa daha gözümüzün önüne getirecek olursak, bunların sadece M.Ö. 2. binyılda değil, onun öncesinde de yani M.Ö. 3. binyılda da Avrupa'nın sınırına ulaştığını söylememiz mümkündür. Burada esas konu, çekirdek bölge ve çevresi arasındaki bağlantılar ile malların göreceli olarak güvenli bir şekilde dışarıdan çekirdeğe ve buna bağlı iletişim ve ticaret sistemine taşınması amacına hizmet eden belli bağımlılıkları içeren aktif ilişkilerdir. Kuşkusuz Troia ve Lerna gibi kenar bölgelerdeki önemli yerleşimler, tarihi şehir devletleriyle veya aradaki başka şehir devletleriyle bağlantı içindeydi. Muhakkak bu listeye kısa süre sonra daha başka yerleşim yerleri de eklenebilir.

6.2. Yunanistan ve Adriyatik Üzerinden Orta Avrupa'ya Kadar Ticari Bağlantılar

Denize dayalı Troia kültürünün ticaret bağlantıları özellikle Kuzey Ege ve Marmara Denizi kıyılarına dek uzanmaktadır, ancak zaman içinde Akdeniz'e, Avrupa'ya ve Batı Anadolu'nun iç kesimlerine dek ulaşmıştır.

Kuramsal olarak Troialıların bakırı şöyle ya da böyle kendi yerel kaynaklarından elde etmeleri mümkündü, ancak kalay konusunda, genel olarak Orta ve Batı Avrupa ya da Orta Asya'daki maden ocaklarından yapılabilecek ithalata bağımlıydılar. Troia'nın yakın çevresinde değerli kalay yatakları yoktu dolayısıyla, Troia tuncunun gereksindiği kalayın Orta ve Batı Avrupa'dan ya da Afganistan'dan getirildiği kabul edilebilir. Özellikle bu sonuncusu daha büyük olasılık, zira Troia'da aynı döneme ait Lapislazuli parçaları bulunmuştur. Aynı bölge, takı kalitesinde yarı değerli taşların çıkarabildiği Avrasya'daki tek Lapislazuli yatağıdır[58].

[57] Erdem, 2002, 62.
[58] Brandau, 2002, 159.

Daha sonraları Mykene şehir devletinin hüküm süreceği Argolis yöresi de bu bağlamda çok önemlidir. Argolis'te o tarihlerde doğrudan doğruya deniz kıyısında yer alan Lerna'nın en yüksek yerinde yapılan kazılarda "House of Tiles" denilen yapı ortaya çıkarılmıştır. Burasının Yakın Doğu'nun ticaret sisteminin bir parçası olduğu, mimarisinden ve küçük buluntularından özellikle de yapının ekonomik araçlarını vurgulayan çok sayıda mühürden anlaşılmaktadır. Arkeolog Joseph Maran, bu dönemlerde, yani M.Ö. 3. bin yılda Yunan anakarası ile Kyklatlar'da çok güçlü bir Doğu Ege-Batı Anadolu etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Maran, "House of Tiles" gibi koridor ev tabir edilen yapıların, yönetici sınıfın barındığı evler olduğunu düşünmektedir. Ambar stokların kontrolü, mühürlerle kil üstüne damga vurularak yapılmaktaydı. Bu sistem kesinlikle doğu kökenlidir[59] (Res. 10). Bu koridor evler, "küçük devlet yapısının ortaya çıkışının" başlarında yer almaktadır. Burada da tam bu dönemlerde Batı Anadolu sofra takımları ve ilgili yeme-içme adetleri yerleşmiştir. Değerli lüks mallar, dolayısıyla bunların ham maddeleri tıpkı ticaretin kendisi gibi artmıştır. Birçok küçük ticaret ağı mozaiğinden meydana gelen karşılıklı etkileşim alanları ortaya çıkmıştır. Bunların bağlı olduğu büyük yerleşimler ulaşım açısından elverişli coğrafi noktalarda aktarma merkezi işlevi görmekteydi[60].

Buluntuların hangi merkezden geldiğinin tespiti için değişik yöntemler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de pahalı ama güvenli bir yöntem olan izotop analizidir. Bu analizde, neodim ve samaryum ya da kurşun ve stronsiyum gibi, üretim sürecinde değişikliğe uğramayan ender elementlerin izotop sıklıkları karşılaştırılmaktadır. Bu sayede elde edilen izotopik "parmak izleri" o denli eşsiz ve benzersizdir ki, belli nesnelerin materyallerinin kökenleri kesin olarak belirlenebilmektedir. Örneğin bu analiz sayesinde Troia II' de tunç yapımında kullanılan bakırın 2 bin kilometrelik bir alan kapsamında kalan hiçbir kentten gelmediği, çok daha uzaklardan getirildiği saptanmıştır. Öte yandan bu yöntem sayesinde Miken'den ithal edildikleri varsayılan çömleklerin Troia'da, VI ve VII Dönemlerinde üretildiği kanıtlandı[61]. Troia VIIa'nın büyük bir yangınla sona ermesi Amerikalı arkeologları, bu tabakayı Homer'in Troia'sı olarak kabullenmeye itmişse de,

[59] Brandau, 2002, 85.
[60] Korfmann, 2001, 364.
[61] Brandau, 2002, 131.

bu varsayımın doğruluğu kanıtlanamamıştır. Fakir bir yerleşme oluşu nedeniyle, Troia VI'nın ihtişamlı binalarından ayrılan, Troia VIIa yerleşmesi C.Blegen'e göre düşman eli ile tahrip edilmiştir. C.Blegen'in Troia VIIa'nın tahribini 1240 dolaylarında Akhalara mal etme fikrine katılmayan E.Akurgal, Troia VIIa'nın "Ege Göçü" sırasında Güneydoğu Avrupa'dan gelen ilkel kavimler tarafından tahrip edildiği görüşünü savunmuştur. Troia VIIa'nın yıkılmasından sonra kurulan VIIb yerleşme katında, Güneydoğu Avrupa kavimlerin görünmesi ve Buckelkeramik bulunmuş olması, E. Akurgal'ın Troia VIIa'nın Akhalılar tarafından değil de, Ege göçü sırasında Balkanlar'dan gelen ilkel kavimler tarafından yıkılmış olduğu görüşünü öne sürmesine neden olmuştur[62].

Akdeniz bölgesi arkeolojisi çerçevesinde, Tunç Çağı dünyasının farklı noktalarında kazılar yapılmış ve bu kazılar da Ege tarihi üzerine önceden geliştirilmiş düşüncelerle uyuşmayan sonuçlar elde edilmişti. Ege tarihi için Troia bir referans noktasıdır. Yani belirli ve Troia için karakteristik buluntular (özellikle keramik tipleri), isterse Güneydoğu Avrupa, Anadolu, Peleponnes yada Ege adalarından kaynaklanmış olsun, hep Troia kronolojisi aracılığıyla tarihlendirilmektedir. İtirazlara yol açmasına, hatta bütün kuramsal yapıyı sarsmış olmasına karşın, Arkeologlar tekrar Troia'ya dönmeye, yeni yöntemlerle buradaki kronolojinin olası hatalarını düzeltmeye ve bu sayede İlkçağ dünyasının diğer parçalarıyla eşzamanlılığı yeniden oluşturmak istemişlerdir[63].

[62] Hüryılmaz, 1990, 115.
[63] Brandau, 2002, 84.

7. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Çanakkale Boğazı, Troia'lı Luvi'lere göre bu kent, halkların göçmeye, gemilerin uzak kıyılara gitmeye, orduların yürümeye başladığı en eski çağlardan bu yana, binyıllar boyunca, gerek Ege Denizi-Marmara-Karadeniz çizgisinde, gerek Avrupa-Asya çizgisinde, en önemli bir geçit niteliğini taşımıştır[64].

Araştırmamızda Troia Limanı'nın denizsel ticaret açısından ne kadar önemli oluğunu ve bu ticaretin sadece Troia'ya değil büyük bir coğrafyaya kültürler arası iletişim açısından etkilerini anlatmaya çalıştık. Tunç Çağ'a tarihlenen yazılı kaynaklar, ticari ilişkilerin yaşandığı ülkeler yanında, dönemin ticaret malları hakkında da bilgi vermektedir. Altın, gümüş ve bakır gibi madenlerden yapılmış mücevherler, tunç aletler, lapislazuli ve akik gibi değerli taşlarla süslü eşyalar, fildişi ve ahşap eserler, yağ, şarap, kereste, bal, çeşitli baharatlar, parfüm ve merhem yağları, reçine, kumaş, yün, hububat, atlar ve evcil hayvanlar, buhur, afyon, cam, çeşitli kaplar ve hatta kil, söz konusu dönemde krallar arasında gidip-gelen mallardandır. Yazılı kaynaklarda adına sıkça rastladığımız bu malların bazılarının arkeolojik olarak saptanması güçtür. Özellikle yağ, şarap gibi organik mallarla ilgili bilgiler çeşitli amforalar üzerinde yapılan analizler sonucu anlaşılabilmiştir.

Yukarıda bahsedilen malların Akdeniz ticaretinde gerçekten önemli bir yer teşkil ettiğinin en önemli arkeolojik kanıtı ise Anadolu'nun güney kıyılarında G. Bass tarafından kazıları yapılan Ulu Burun ve Gelidonya batıklarından gelmektedir. Gemilerden ele geçen bakır ve kalay gibi ticari mallar başta olmak üzere her türlü arkeolojik bulgular, bilim adamlarının Akdeniz ticaret sistemlerinin büyüklüğü hem de Troia'nın bu sistemdeki önemi hakkındaki fikirlerini de değiştirmiştir. Ürdün, İsrail, Mısır, Kıbrıs, Girit, Ege, Sicilya ve Sardunya gibi bölgelerle bağlantılı olduğu tespit edilen buluntular, Akdeniz arkeolojisinin yeniden biçimlendirilmesini sağlamıştır. Ulu Burun ve Gelidonya batıkları Akdeniz dünyasındaki ticari ilişkileri ve ticaret mallarını anlamamızı sağlayan en önemli arkeolojik verilerdir.

[64] Umar, 2002, 20.

Akdeniz ve Ege kıyı bölgelerinde Tunç Çağlar'ın sonu ve Demir Çağlar'ın başlangıcını belirleyen "Deniz Kavimleri Göçü" bazı bilim adamlarına göre tamamen bir gerileme veya karanlık dönem değildir. Deniz kavimlerinin yıkımıdan sonraki M.Ö. 12. yüzyıl ile birlikte bir yenilenme süreci ve bunu oluşturan birçok faktörden söz edilebilir. K. Bartl'a göre söz konusu faktörler aslında tamamiyle Geç Tunç Çağ'daki sorunlara bulunmuş çözümlerdir. Bunlardan biri teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak tarımsal bölgelerde daha yoğun kullanım alanları oluşturulmuştur. Örneğin yeni sulama teknikleri, derin kuyuların açılması, dağ yamaçlarının teraslanması, barajların kurulması ve yoğun olarak demir elde edilmesi bu yeni oluşturulan sistemin temelini oluşturmaktadır[65].

"Deniz Kavimleri" olayının sebebiyle ilgili çeşitli öneriler vardır. Bunlardan biri söz konusu dönemde tüm Yakındoğu'da yaşanan kıtlık ve buna bağlı olarak oluşan iç karışıklıklardır. Ayrıca silah ve savaş teknolojisindeki gelişmelerin de bu olayın oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Ege ve Akdeniz Bölgeleri'ne baktığımızda bölgedeki yoğun ticaret sayesinde zenginleşen kentlerin bu fakir halklar için kışkırtıcı bir sebep olduğunu da düşünmemiz yanlış olmayacaktır. Nitekim Demir Çağlar'ın başlangıcında bazı kıyı bölgelerinde daha çok köy görünümündeki yerleşmelerin bulunduğunu gözlemlemekteyiz. Deniz Kavimleri olayından sonra Doğu Akdeniz'deki zengin kentler tüm güçlerini yitirmişler ve kısa süreli de olsa yeniden kırsal yaşantıya dönmüşlerdir. Daha önce iskân edilmemiş bölgelerde yerleşmeler kurulmaya başlanmış ve Erken Demir Çağ'da ticaret önceki dönemde olduğu gibi tüccarlar aracılığıyla değil de göçebeler aracılığıyla yürümeye başlamıştır. Bu konudaki görüş yazılı kaynak olmadığı için yalnızca varsayım olarak kalmaktadır[66]. Buna bağlı olarak, Geç Tunç Çağ'ın sonuyla birlikte bir anlamda ticaret hayatının da sekteye uğramış olduğu düşünülebilir.

Deniz ticaretiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar çok yoğun olarak karşımıza çıksa da hala cevaplanamayan birçok soruyu barındırmaktadır. Kara ticaretini kimlerin yönlendirdiği veya bunu gerçekleştiren tüccarların ulusları hakkında henüz kesin bilgiler yoktur. Benzer sorunlar deniz ticareti çalışmaları için de geçerlidir. Bazı bilim

[65] Barnett 1969, 17-18; Bartl 1995, 197-198.
[66] Bartl 1995, 200 vd.

adamları gemilerin uluslarını saptamaya yönelik çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak bir geminin hangi ulustan olduğunu saptamak oldukça zordur.

Örneğin; günümüzde Amerika'da inşa edilmiş bir gemi, İspanyol bir kaptanla ve Filipinli bir tayfayla, belki de İsveç otomobili ve Fransız şarabı taşıyarak ülkemize olabilir. Ayrıca bu geminin inşasında kullanılan ahşap ve metal de uzak bir yerden ithal edilmiş de olabilir ve tayfalar kendi topraklarında üretilmiş olan masalarda yemek zorunda değillerdir[67]. Ancak gemilerin ve taşıdıkları malların ulusunu saptamaya yönelik bu tür bir çalışma Ulu Burun ve Gelidonya gemileri için de yapılmıştır. Ulu Burun gemisindeki mallara göre gemide an az yedi ırk bulunmaktadır. Gelidonya batığından ele geçen buluntular da, bu geminin karışık uluslu olduğunu göstermektedir. Bu farklı mallar, günümüzde çoğu zaman ayrı coğrafi birimler olarak ele alınan Tunç Çağ devletleri arasında kurulmuş olan ekonomik bağların altını çizmektedir.

Sonuç olarak, Akdeniz ticaretiyle ilgili çalışmalarda karşılaşılan bu tür problemler, bölgede ele geçen yazılı kaynakların ve yapılan arkeolojik kazıların sayısal olarak artmasıyla çözümlenecek ve bu bağlamda ortaya konulan sonuçlarla erken dönem ticaret faaliyetleri daha açık anlamlar kazanacaktır.

[67] Bass, 1991, 70.

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR

AASOR	*Annual of the American Schools of Oriental Research*
AJA	*American Journal Of Archaeology*
ARM	*Archives Royales de Mari*
ARMT	*Archives Royales de Mari Textes*
AS	*Anatolian Studies*
Akalın 1990	A.G. Akalın, "Troia Bölgesi Skepsis ve Hamaksitos Şehirlerinin Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları", Ankara 1990,(basılmamış yüksek lisans tezi).
Akalın 1997	A.G. Akalın, "Troia Bölgesi Antik Kıyı Şehirlerinde Tarihi Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Coğrafyası Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 1997, 106-107.
Akalın 1999	A.G. Akalın, "Troia Bölgesinde Helenistik Synoikisis'e Değin Sosyal – Politik Gelişim", Ankara, 1999,(basılmamış doktora tezi).
Barrnet 1969	R. D. Barrnet, "The Sea Peoples", CAH II/I 1969, 359-371.
Bartl 1995	K. Bartl, "Das Ende Der Spatbronzezeıt und das dunkle zeitalter im Westlichen Voorderaslen", *Zwischen Euphrat und Indus. Aktuelle Forschungsprobleme in der Vonderasiatischen*

Archaologie, (ed. K. Bartl, R. Bernbeck ve M. Heinz), New York, 1995, 193-208.

Bass 1991 — G. F. Bass, "Evidence of Trade from Bronze Age Shipwrecks", *Bronze Age Trade in the Mediterranean. Studies in Mediterranean Archaeology,* Vol.XC, (ed. N. Gale), Jonsered, 1991, 69-82.

Bass 1998 — G. F. Bass, "Sailing Between the Aegean and the Orient in the Second Millenium B.C.", *The Aegean and the Orient in the Second Millenium. Aegeum 18*, (ed. E.H. Cline ve D. Harris-Cline), 1998, 183-191.

BA — *Biblical Archaeologist*

Brandau 2002 — B. Brandau, *Troia; Bir Kent ve Mitleri Yeni Keşifler*, Ankara, 2002.

BSA — *Annual of the British School at Athens*

CAH — *Cambridge Ancient History*

Çiz — *Çizim*

EA — *Les Lettres d'El Amarna*

Erdem 2002 — A.Ü. Erdem, "Geç Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz Ticaret Yolları", İzmir, 2002,(basılmamış Yüksek Lisans tezi).

Esin 1991	U. Esin, *Heinrich Schliemann'ın Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla Troia,* İstanbul, 1991.
Frost 1995	H.Frost, "Harbours and Proto-Harbours; Early Levantine Engineering", *Proceedings of the International Symposium. Cyprus and the Sea*, (ed. V. Karageorghis ve D. Michaelides), Nicosia, 1995, 1-22.
GH	*Geç Helladik*
GM	*Geç Minos*
Kg	*Kilogram*
Klengel 1979	H. Klengel, *Handel und Handler im Allen Orient*, Dresden, 1979.
Km	*Kilometre*
Korfmann 1989	M. Korfmann, "Troia 1988 Kazı Sonuçları" *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1989, 361.
Korfmann 1991	M. Korfmann, "Troia 1989-1990 Kazı Sonuçları" *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1991, 114.
Korfmann 1992	M. Korfmann, "Troia 1991 Kazı Sonuçları" *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992, 256.
Korfmann 1993	M. Korfmann, "Troia 1992 Kazı Sonuçları" *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1993, 125.

Korfmann 1994 — M. Korfmann, "1993 Yılı Troia Çalışmaları" *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1994, 289.

Korfmann 1995 — M. Korfmann, "Troia 1994 Kazı Sonuçları" *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1995, 214-215.

Korfmann 1996 — M. Korfmann, "Troia 1995 Kazıları" *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1996, 87.

Korfmann 1997 — M. Korfmann, "Troia 1996 Kazı Sonuçları" *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1997, 212.

Korfmann 2000 — M. Korfmann, "Troia 1999 Kazı Sonuçları" *XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2000, 127.

Korfmann 2001 — M. Korfmann, "2000 Yılı Kazı Sonuçları", *XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2001, 114-116.

Korfmann 2001 — M. Korfmann, "Troia M.Ö. 2. ve 3. Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası", *Düş ve Gerçek Troia*, İstanbul 2001, 355-365.

Korfmann 2002 — M. Korfmann, "2001 Yılı Kazı Sonuçları", *XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2002, 78.

Lambrou-Phillipson 1991 — C. Lambrou-Phillipson, "Seataring in the Bronze Age Mediterranean: The Parameters Involved in Maritime Travel", *Thalassa L'egee Prehistorique Et La Mer. Aegeum* /, (ed. R. Lattineur and L. Basch), 1991, 11-19.

Leonard 1998 — A. Jr Leonard, "Trade During the Latehelladic III Period", *The Aegean and the Orient in the Second Millenium. Aegeum 18,* (ed. E.H. Cline ve D. Haris-Cline), 1998, 99-104.

M	*Metre*
McGrail 1991	S. McGrail, "Bronze Age Seataring in the Mediterranean: A View from NW Europe", *Bronze Age Trade in the Mediterranean. Studies in Mediterranean Archaeology,* vol.XC, (ed. N. Gale), Jonsered 1991, 83-91.
M.Ö.	*Milattan Önce*
Raban 1991	A. Raban, "Minoan and Canaanite Harbours", *Thalassa L'egee Prehistorique Et La Mer. Aegeum 7,* (ed. R. Laffineur ve L. Basch), 1991, 129-146.
Res	*Resim*
Schachner 1997	A. Schachner, "Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'deki Truva Seramikleri", *Türk Arkeoloji Dergisi* XXXI, Ankara 1997, 227-236.
SIMA	*Studies in Mediterranean Archaeology*
Tunçdilek 1962	N. Tunçdilek, *Güneybatı Asya*, İstanbul 1962.
Umar 2002	B. Umar, *Troia*, İstanbul 2002, 20.
Vd	*Ve Devamı*
Vs	*Vesaire*
Wachsmann 1998	S. Wachsmann, *Seagoing Ships & Seamanships in the Bronze Age Levant*, Londra 1998.

Çizim ve Resim Listeleri

Çizimler Listesi

Çizim 1 -Troia Ovasının Paleografik Haritası

Çizim 2 -Troia Limanı. Geç Tunç Çağındaki Durumu

Çizim 3 -Beşik Tepe Mezarlığının Planı

Çizim 4 -Troia Yöresinde Rüzgar ve Akıntı Durumları

Çizim 5-Önemli Hammadde Kaynakları ve Troia'nın İlk Tunç Çağı'nda Komşularıyla Olası İlişkileri

Çizim 6 – M.Ö. 2. Binyılda Troia İle Müttefik Olan ve Olmayan Küçük Asya Halkları İle Ticaret Sistemi (yeşil: Müttefik; kırmızı: M.Ö. 13. yy.daki Halklar)

Çizim 7 – Depas Kapları, Tankartlar, Çömlekçi Çarkında Üretilmiş Tabaklar ve "Suriye Şişeleri"nin Yayılım Alanı ve Başlıca Bağcılık Alanları

Çizim 8 – Tunç Çağı'nda Ticareti Yapılan Madenlerin Yerleri

Resimler Listesi

Resim 1 – Beşik Tepe, Armudi Aphoralı Pithos Mezar

Resim 2 – Toplu Mezar Alanı

Resim 3 – Miken Taklidi Keramikler

Resim 4 – Akik Taşından kolye

Resim 5 – Lapislazuli'den Yapılmış Asa

Resim 6 – Troia ve Beşik – Yassıtepe'den Erken Dönem Tunç Objeler

Resim 7 – Depas Kapları (çift kulplu içki kapları)

Resim 8 – Tümsekli Çubuk (Castellucio Sicilya'da bulmuştur)

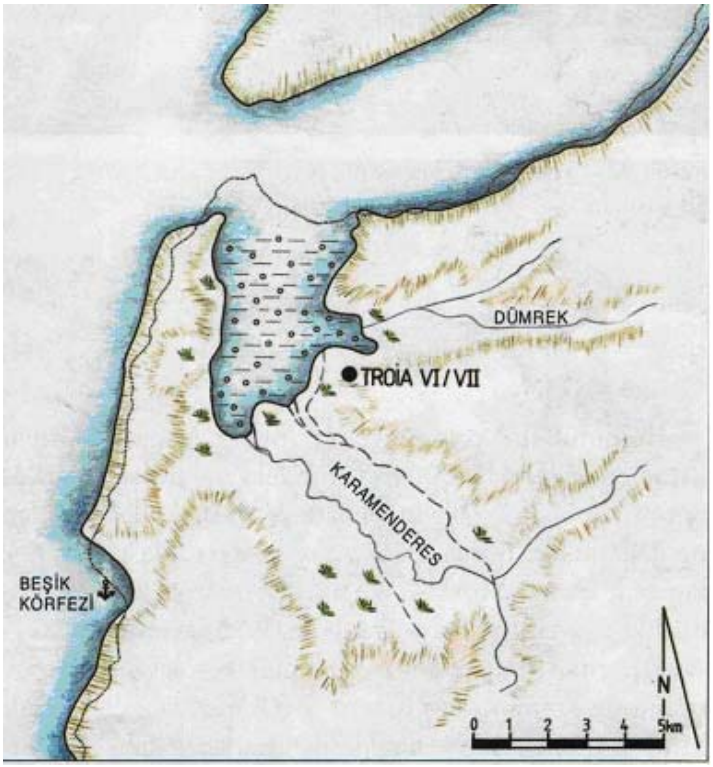
Resim 9 – Kanlı Geçit Yerleşim Yerine Ait üç Tankart

Resim 10 – Lerna'dan Mühürler: Kil Üzerine Vurulmuş Damgalar, Yunanistan'da İlk Tunç Çağı'nda Bile Ticarette ve Toplumsal Yapıda Erişilen Yüksek Düzeyi İşaret Etmektedir

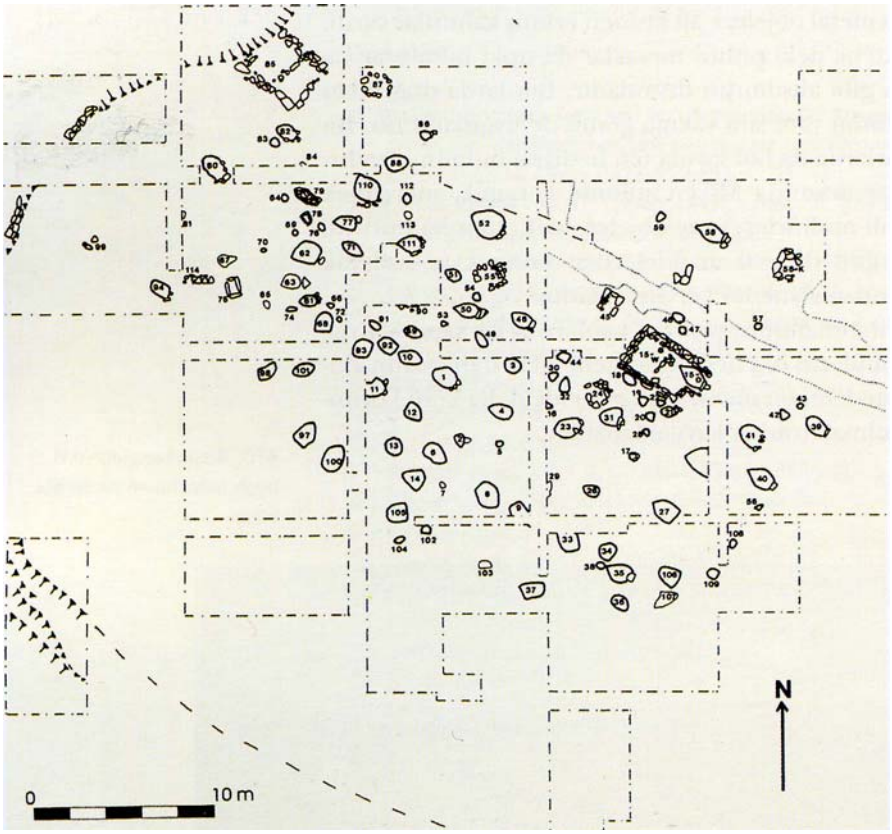
Çizimler:

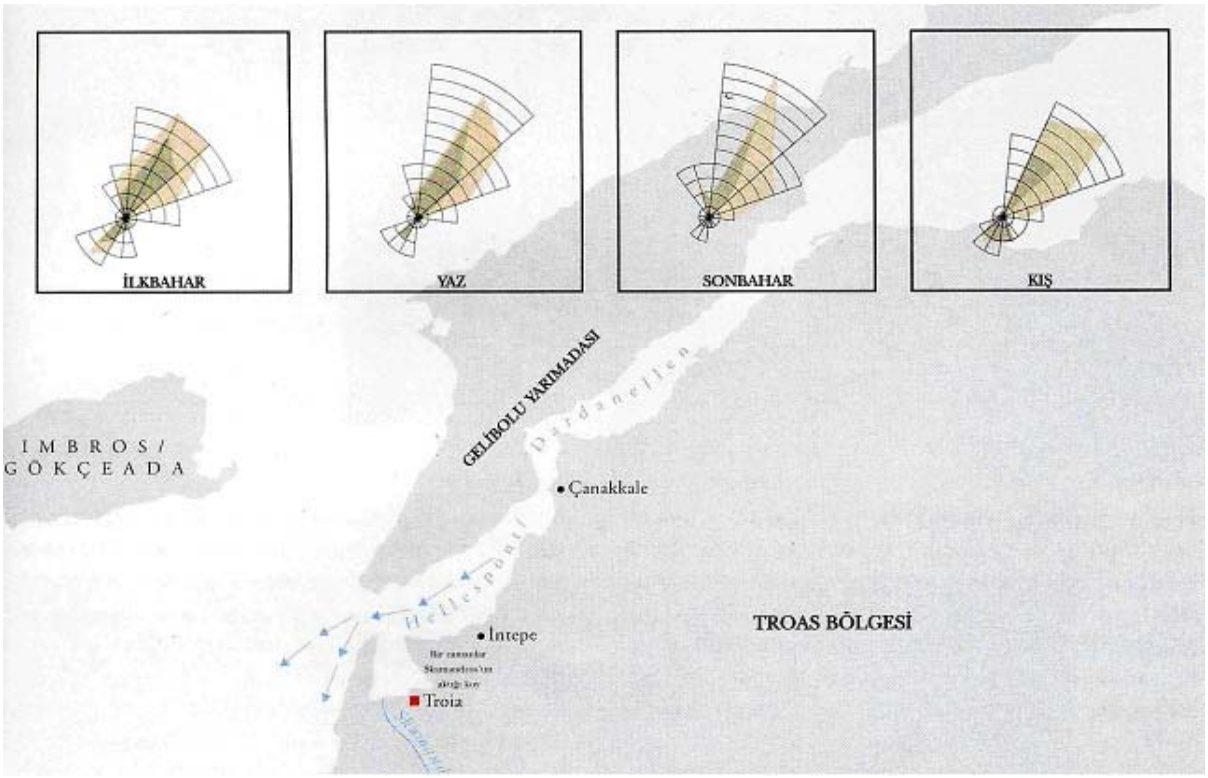
Çizim 1 – Troia Ovasının Paleografik Haritası

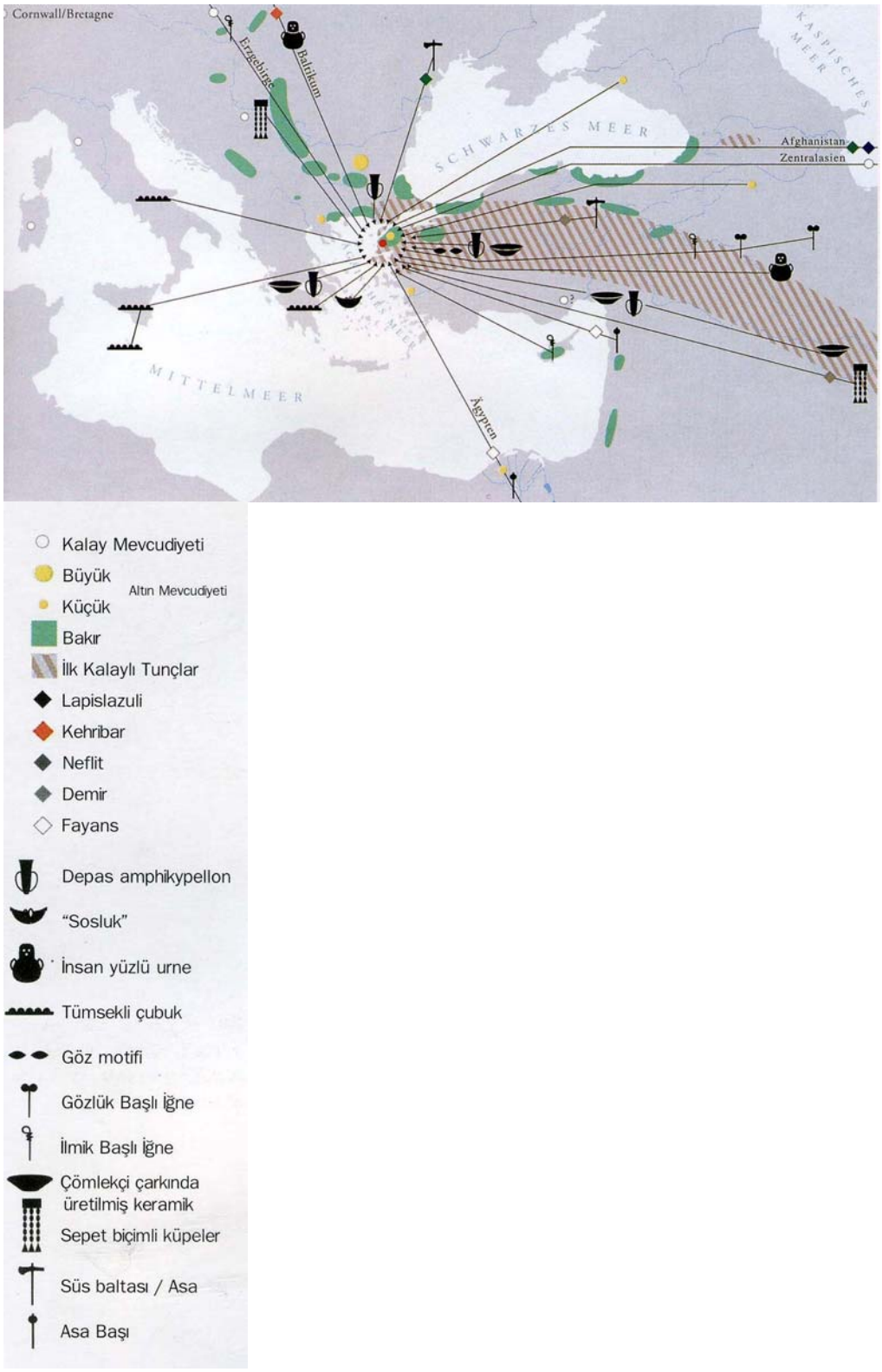
Çizim 2 – Troia Limanı. Geç Tunç Çağındaki Durumu

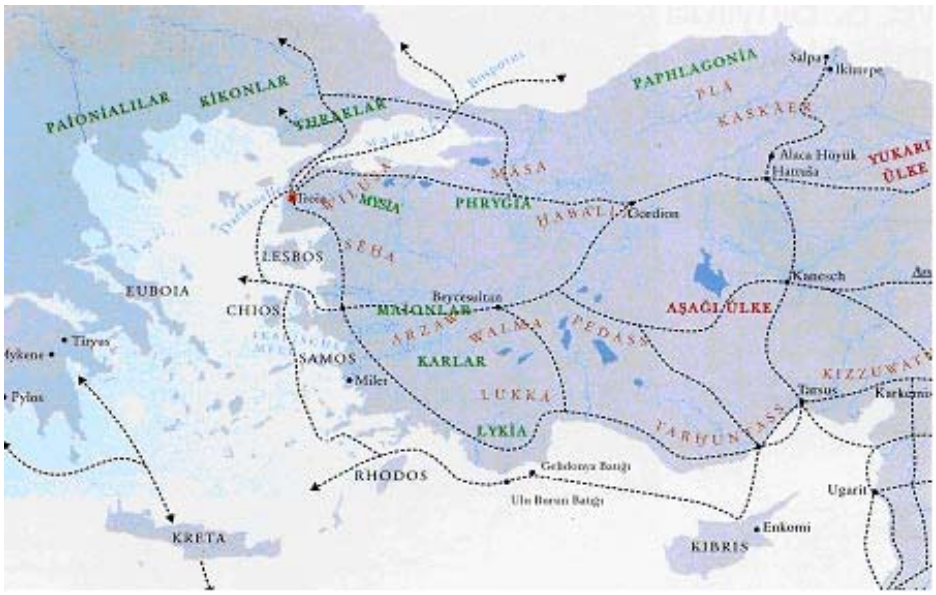
Çizim 3 – Beşik Tepe Mezarlığının Planı

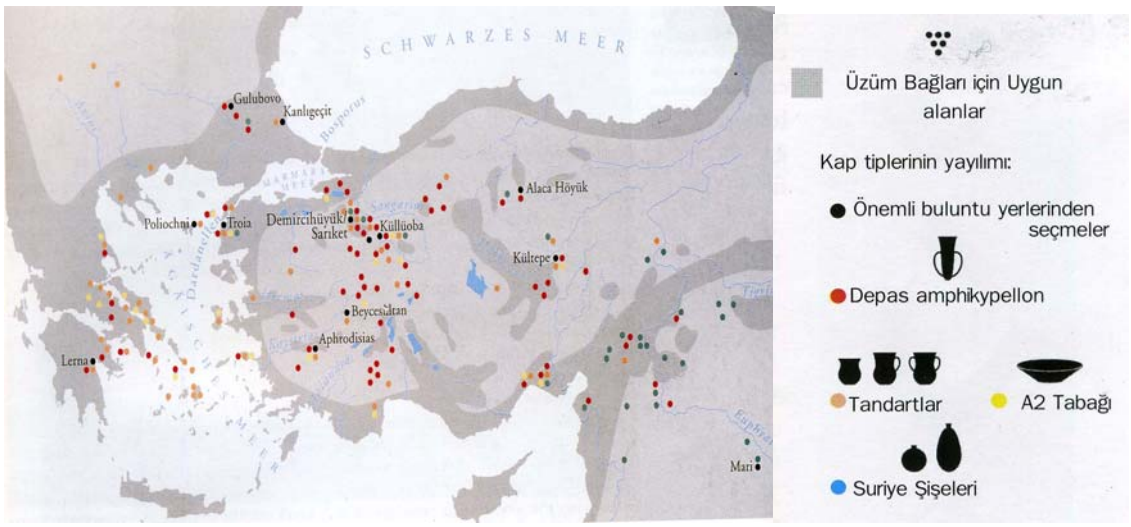
Çizim 4 – Troia Yöresinde Rüzgar ve Akıntı Durumları

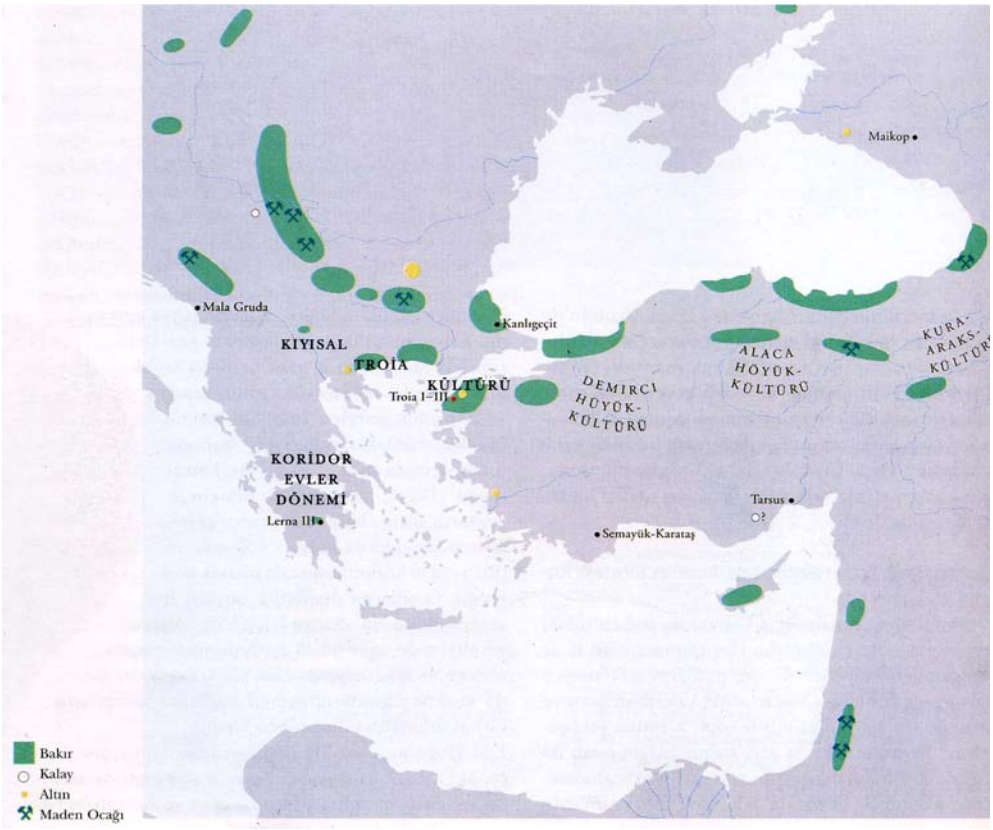
Çizim 5 – Önemli Hammadde Kaynakları ve Troia'nın İlk Tunç Çağı'nda Komşularıyla Olası İlişkileri

Çizim 6 – M.Ö. 2. Binyılda Troia İle Müttefik Olan ve Olmayan Küçük Asya Halkları İle Ticaret Sistemi (yeşil: Müttefik; kırmızı: M.Ö. 13. yy.daki Halklar)

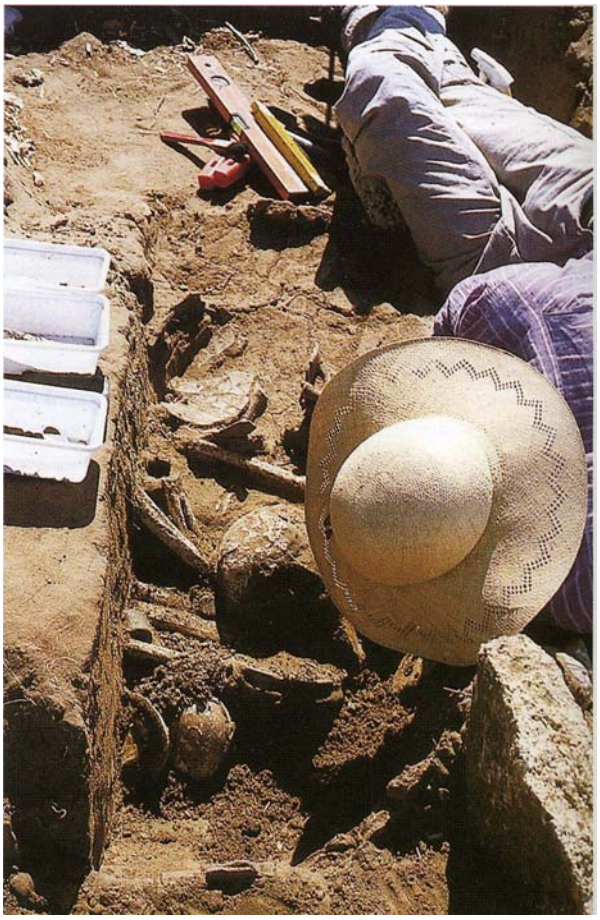

Çizim 7 – Depas Kapları, Tankartlar, Çömlekçi Çarkında Üretilmiş Tabaklar ve "Suriye Şişeleri"nin Yayılım Alanı ve Başlıca Bağcılık Alanları

Çizim 8 – Tunç Çağı'nda Ticareti Yapılan Madenlerin Yerleri

Resimler:

Resim 1 – Beşik Tepe, Armudi Aphoralı Pithos Mezar

Resim 2 – Toplu Mezar Alanı

Resim 3 – Miken Taklidi Keramikler

Resim 4 – Akik Taşından kolye

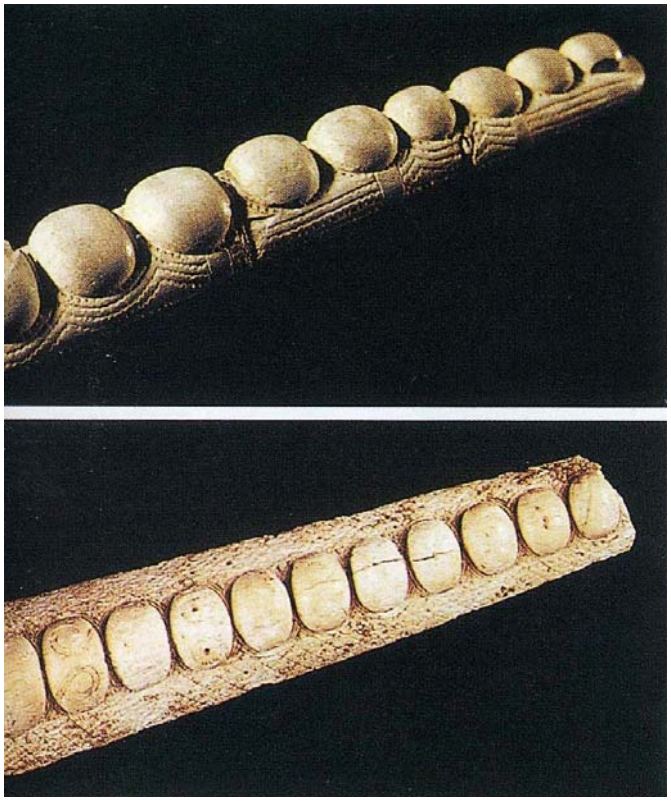
Resim 5 – Lapislazuli'den Yapılmış Asa

Resim 6 – Troia ve Beşik – Yassıtepe'den Erken Dönem Tunç Objeler

Resim 7 – Depas Kapları (çift kulplu içki kapları)

Resim 8 – Tümsekli Çubuk (Castellucio Sicilya'da bulmuştur)

Resim 9 – Kanlı Geçit Yerleşim Yerine Ait üç Tankart

Resim 10 – Lerna'dan Mühürler: Kil Üzerine Vurulmuş Damgalar, Yunanistan'da İlk Tunç Çağı'nda Bile Ticarette ve Toplumsal Yapıda Erişilen Yüksek Düzeyi İşaret Etmektedir